

**ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"**

Том 34, кн. 2

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

2004

**TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO**

Tome 34, livre 2

FACULTÉ DE PHILOLOGIE

2004

**VII научна конференция на тема Проблеми на българската разговорна реч
11-12 юни 2004 г., Велико Търново**

**СЕМАНТИЧНО ПРЕОСМИСЛЯНЕ НА НЯКОИ
ОТ СЛОЖНИТЕ ГЛАГОЛНИ СЛОВОФОРМИ
ПРИ УПОТРЕБАТА ИМ
ВЕДИН СЪВРЕМЕНЕН РОДОПСКИ ГОВОР**

Мирослав Красимиров Михайлов

Велико Търново, 2004, V. Tirnovo

В съвременния златоградски диалект не се срещат форми за условно наклонение, изградени от "съединението на: а) минало деятелно свършено причастие (на *-л*) от дадения глагол и б) особените форми на спомагателния глагол *съм* – *бих*, *би*, *би*, *бихме*, *бихте*, *биха*" (ГСБКЕ II 1983: 369). Не се срещат също така синтетичните форми на условно наклонение с формален показател морфемата *-в-*, които иначе са характерни преди всичко за източните български диалекти.

Когато в златоградския диалект е необходимо да се представят действията като възможни от гледна точка на говорещото лице, условността се изразява чрез различни условни съюзи или от цялостния контекст на изказването.

Употребяват се също така и други сложни глаголни словоформи, които, макар да не се описват в граматиките като форми за условно наклонение, функционират в речта на информаторите като изразители на същото значение и придобиват семантика, която е до голяма степен различна от описаното състояние за книжовния ни език. Такова семантично преосмисляне се осъществява при формите на следходността – най-често при някои по-особени по начин на образуване изявителни форми за бъдеще време и при всички форми на бъдеще време в миналото.

Един от най-интересните случаи за такова семантично преосмисляне се наблюдава при употребата на глагола **ща**. В златоградския говор е засвидетелствана пълна парадигма на глагола **ща** за всички лица и числа: **ще**, **щеш**, **ще**, **щем**, **щете**, **щет**. Освен това спрегнатите форми се свързват не само със съкратени инфинитивни форми предимно на глагола *дойда* със съвременен облик *дò*, както е в повечето родопски говори, но и с други глаголи: [вудьта най напрёш / за друго **штеш** **потърпè** пък за вода **не мòжеш да търпìш**], [тòдор жìфкоф га / га влад'аеше / нèговото ùбаво **не штем** забури], [дà го прàви кинà **ште** б'а / тò са ìе найèл да са упрàви / та го сейè].

Първият пример онагледява значението, с което е употребена спрегнатата форма на **ща**, тъй като самият информатор "превежда"

словосъчетанието **штеш потърпѣ** с изрази "мòжеш да търпѣш". Но същото семантично съдържание в системата на книжовния език се изразява със сложна глаголна словоформа в условно наклонение "би търпял, би издържал". Тъй като в съвременния златоградски говор е запазена почти изцяло семантиката и звуковия облик на старобългарския глагол **хотѣти**, модалното значение на глагола дава възможност да се употреби в случай, когато действието трябва да се представи като **възможно от гледна точка на говорещото лице**, т.е. вместо сложна глаголна словоформа в условно наклонение.

Освен посочените примери в златоградския говор се натъкваме и на други случаи на семантично преосмисляне на форми за бъдеще време, изразяващи условност на действието от гледна точка на говорещото лице, които се обясняват именно с частичното запазване на модалната семантика на старобългарския глагол **хотѣти**.

В съвременната разговорна, макар и диалектна, реч от Златоградско имаме две форми за бъдеще време, които се различават формално и семантично. По-особените форми съдържат в състава си частицата **да**: [сèстрънь съ убáди и рече че **ште дѣ дòйде** нах нед'ёл'е / ко не летѣ], [ўтре събáлен ъку не попрестàне и са параздѣгне мьглътъ / **ште да вѣрвѣме** чи нѣма мейдàн'], [то ти стѣга мáйка / ко ти го урѣсува / **то ште сѣло да стàне**] и много други.

Необходимо е да се изтъкне, че в съвременния златоградски диалект ясно се открояват както формално, така и семантично бъдещите времена със и съответно без наличието на частицата морфема **да** в тях.

Семантичното съдържание на формите за бъдеще време в златоградския говор, образувани с **ще да**, се свързва с това, че действията, предавани с тези форми, се виждат от информаторите в по-голяма степен като възможни, предполагаеми, в тях е закодирано субективно отношение на говорещото лице към извършването на глаголното действие. Тази особена употреба на формите за бъдеще време произтича от обстоятелството, че в златоградския говор частицата за бъдеще време **ще** в съчетание с **да** пази в известна степен част от семантиката на старобългарския глагол **хотѣти**, от който произхожда, и от факта, че в морфологичната система на говора не се отбелязват специални форми за условно наклонение.

В най-голяма степен липсващите в говора форми за условно наклонение се заместват в морфологичната система на диалекта от

формите, които в граматиките на книжовния език се определят като форми за бъдеще време в миналото, а в речта на информаторите са засвидетелствани само като условни.

Формите на бъдеще време в миналото в съвременния златоградски говор се образуват по аналогичен начин с книжовния език. Изграждат се от формата на минало несвършено време на спомагателния глагол *ица*, частицата *да* и формата за сегашно време на спрегаемия глагол.

штѣх да съм	шт'ах да украдѣ	шт'ах да станѣ	штѣх да рѣкъм
штѣше да си	шт'аше да украдѣш	шт'аше да станѣш	штѣше да рѣкъш
штѣше да е	шт'аше да украдѣ	шт'аше да станѣ	штѣше да рѣкъ
штѣхме да сме	шт'ахме да украдѣм	шт'ахме да станѣм	штѣхме да рѣкъме
штѣхте да сте	шт'ахте да украдѣте	шт'ахте да станѣте	штѣхте да рѣкъте
штѣха да съ	шт'аха да украдѣт	шт'аха да станѣт	штѣха да рѣкът

Въз основа на фонетични закономерности, действащи в съвременния златоградски диалект, варира формата на глагола *ица*, всъщност се променя формалният показател на относителността, който в едни населени пунктове е *а*, а в други – *ѣ*.

Тъй като формата за бъдеще време в миналото е твърде дълга, обикновено тя се разкъсва от кратките местоименни форми, а и от други части на речта. Нека посочим няколко примера за употребата на формите в свързан текст от нашите записи: [па анѣ вр'аме зѣ та са найѣ / та ма адвѣде // ама й **шт'ах да ма украдѣт** / на дрѣгаде / ка не бѣ ма адвѣло], [магѣрено са месѣно не йедѣ // пѣкъ крѣвана му са йедѣ месѣно / и магѣре зайнавѣ ништѣ / **шт'аа да ми кѣп'ат магѣре**], [йѣ са съгласѣх кату будалѣ / ейс'а **штѣх да съм** ф кумбинѣт], [н'ѣ са фѣтихме на зѣр / на бѣлното / та / та и за двѣста **штѣхме да йе** дадѣм], [тѣ ѣдеше на пазѣр' / **штѣше да йде** та му стѣрих чѣй], [нашсо сѣло бѣше трѣста кѣшти / пѣглени сѣга / грѣт / тѣ **шт'аше да станѣ** грѣт], [не **штѣхме да йе рѣкъме** / как да нѣма / то съ не тавѣр'ѣ самѣчко], [сѣбѣрих йѣ врѣт' / и тугѣва сл'ѣзѣх // йначе нем'ѣ / **штѣх да пѣннѣм**].

С формите за бъдеще време в миналото в златоградския говор наистина се означават действия, които са бъдещи спрямо определен минал момент. Но не толкова следходността на действието мотивира използването на формите, а фактът, че те се употребяват повече за изразяване на възможни, но неосъществени действия в миналото. Действия, които са обвързани с условности, представени от говорещото лице

като възможни от неговата гледна точка и преценка. Условието може да не е изразено езиково в рамките на контекста, но съществува в съзнанието на говорещия в потенциално състояние. Всъщност всичките посочени по-горе примери изразяват неосъществени действия. Тази употреба не е особено изключение за българския език, среща се и в книжовния език: "От факта, че в значението на формите за бъдеще време в миналото липсват данни за по-нататъшната реализация на действията, логически произтича положението, че бъдеще време в миналото може да означава действия, които не са осъществени" (ГСБКЕ II 1983: 347). Особеното на златоградския говор е, че формите на бъдеще време в миналото се използват именно и само за да представят действието като възможно да се извърши от гледна точка на говорещото лице.

Така в съвременната разговорна реч от златоградския край, която, разбира се, е диалектна, виждаме една специфична проява на действащата в разговорната практика тенденция към опростяване парадигмата на глагола и как това предизвиква размествания в морфологичната система.

ЛИТЕРАТУРА

ГСБКЕ II 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология. С., БАН, 1983.